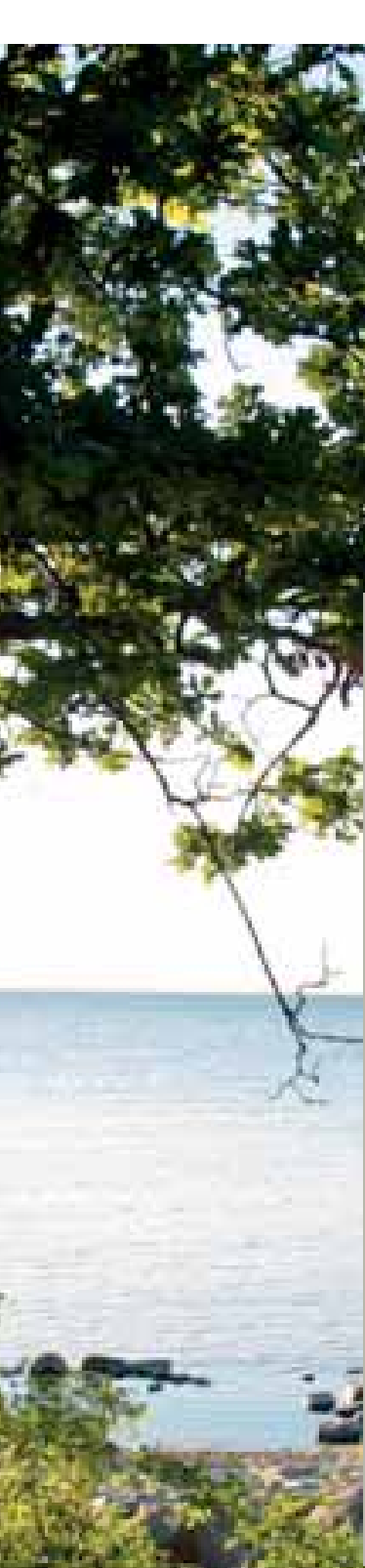

Badplatsen vid Sandviken.

Mellan alvaret och sundet – en vandring i Borga hage

MONNICA SÖDERBERG, *frilansjournalist*

Naturreseptatet Borga hage på Öland är granne med Borgholm och Solliden och sträcker ut sina 163 hektar skogs-, ängs-, kärr- och strandmarker mellan Borgholms slott och Kalmarsund.

Borga hage blev naturreseptat 1932 och är ett av de äldsta i Kalmar län. Marken ägs av Statens fastighetsverk och förvaltas av länsstyrelsen.

Området ingår i EU:s ekologiska nätverk av skyddade områden, Natura 2000.

Kamäxing.

BORGA HAGE, Borgs hage, Borgholms oxehage, Slottshagen eller Slottsskogen – detta markområde nedanför Borgholms slott har haft många namn genom tiden!

En solig junidag har jag stämt möte med Christina Erlandsson som är tillsyningsman och naturvårdsvakt i Borga hage – en ansvarsfull uppgift.

Familjen Erlandsson har bott här i fem generationer, sedan början av 1860-talet.

Christinas farfarsfarfar, mjölnaren Erland Petersson, var änkekman när han kom till Borga hage. Hans son August Erlandsson och sonhustru Sofia byggde en stuga och en ladugård mitt inne i skogen. Stället fick namnet Lugnet. Erland stod till en början för arrendet till Borgholms kungsgårds arrendator, som i sin tur var arrendator under Kronan.

Torpen i Borga hage anlades vid mitten av 1800-talet. I det nuvarande reservatet fanns fem torp. Enligt kontraktet skulle torparna, förutom dagsverken på kungsgården och skötseln av torpen, ha tillsyn över den växande skogen och bevaka så att det inte förekom olovlig jakt, tjuvfiske, vedhuggning eller annan skogsåverkan.

– Den som först avlönades för skogsvaktarbetet var min farfar Karl Erlandsson, berättar Christina.

På Lugnet växte fem barn upp. Flera av dem emigrerade till Amerika men yngste sonen Karl, alltså Christinas farfar, stannade hemma och kom att arrendera torpet Bergdala. År 1921 skrev han till Kungl. Maj:t och begärde att istället för dags-

verksskyldighet till kungsgården få betala torparrendet kontant till Kronan. Detta beviljades.

Bergdala blev kronatorp och lydde under Kungl. Domänstyrelsen. Karl blev skogsvaktare för Domänverket. Christina växte upp med Borga hage och med familjens uppdrag. Hon lyssnade, lärde och hjälpte till.

År 1974, då hennes far Lennart Erlandsson dog, efterträdde hon honom som skogsvaktare och när modern dog 1993 tog hon över markarrendet. Hon arrenderar i dag jordbruket av Statens fastighetsverk.

Fadern hade även arbetat i trädgården på Solliden och modern hade bland annat haft tjänst i Sollidens kök. Precis som sina föregångare är Christina också hantverkare på 'fritiden' med eget krukmakeri.

RÖJER, RÄFSAR OCH BRÄNNER

Vi går längs Bergdalavägen och in mot höjden där Borgholms slott vilar.

SFV håller två farbara och handikappanpassade vägar öppna i Borga hage – Bergdalavägen och Strandvägen – som går strandnära från Villagatan in mot Solliden. Övriga vägar och stigar är länsstyrelsens ansvar. Skötseln är Christina Erlandssons uppdrag och hon tycker om kontakterna med både SFV och länsstyrelsen.

Christina sköter vägar och stigar, röjer buskar och träd, räfsar och bränner ris, kontrollerar och lagar staket, räcken och trappor, ser till så att alla skyltar är ok, sköter slättern med traktorn och plockar upp skräp efter besökare. Då och då är hon guide. Hon gör även akututryckning-

ar vid vindfällan men överlåter numera jobbet med motorsåg på sonen som gått på skogsgymnasium. Hennes hästar och inlånade kor håller betesmarken öppen.

En ny sträckning av Bergdalavägen gjordes då Borgholms nya idrottsplats anlades 1963–64. Stora stenar från inlandsisens tid sprängdes bort och flyttades med bulldozers.

– Pappa var imponerad av vad maskinerna kunde göra, minns Christina.

En del stenflisor hamnade i trädstammarna. Vi ser hur barken buktar och bildar som en sårskorpa kring dem. Sten från Borga hage, en mörk granit, togs till gravstenar vid 1900-talets början, före reservatets tid.

Bergdalavägen kantas av skog, mest bok, hassel och ek. Här har ekorrarna sitt nötskaffereri.

Allt som allt finns 27 olika trädslag i naturreservatet. Inplanteringar vid olika tidsepoker, rymlingar från Borgholm och Solliden, och växter som på annat sätt kommit hit genom naturens egna krafter bildar vegetation.

ÄPPELTRÄD OCH EKAR

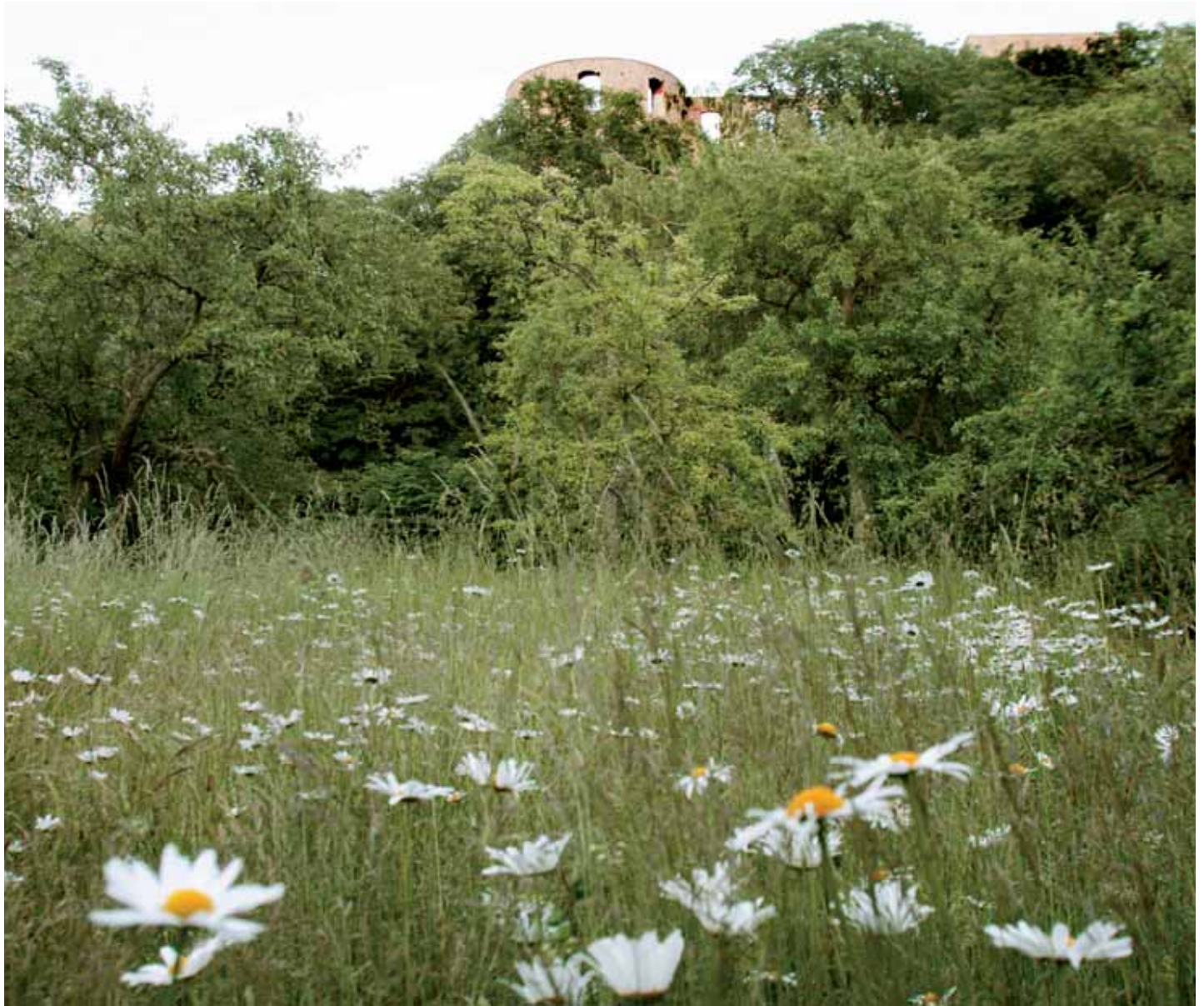
Stigarna längre in i reservatet leder till rester av torpprunder där fruktträden ännu blommar och ger frukt. Christina nämner augustipäron och äpplesorter som Ölands kungsäpple, Astrakan, Säfstaholm och Borgherran, även kallade Bullerhus då kärnhusen skallrar när man skakar frukten. Torparna kunde skaffa en del ympar från kungsgården genom att köpa kontant eller betala med arbete.

Gamla källaren vid Bergdala.

Någon har återkommit år efter år och ristat i barken.

Borgholms slottsruin blickar ner från slottsbranten över blomsterängarna på Bergdala.

Svaveltickan har angripit en gammal skörpil.

Karl IX hämtade ek och äppelträd till Nyköpingshus från Borga hage.

– Det står i ett brev från den tiden, att de små ektelningarna har klarat resan väl, vet Christina.

Vi fortsätter längs Bergdalavägen. Växtligheten är nästan tropisk härinne och fåglarnas sång hörs ekande och ihärdig. I reservatet finns bland annat gök, näktergal, hackspett, spillkråka, skogsduva, ringduva, törnsångare, halsbandsflugsnappare, stare och kaja. De två sistnämnda äter ekvecklarlarver och räddar på så vis ekarna från att dö.

– Larverna gick hårt åt ekarnas lövverk under flera år, och när ljusförhållandena på det viset förändrades i skogen fick annan vegetation chansen att växa, bland annat alm, upplyser Christina.

Lövträdens kronor bildar skön skugga

över oss, som ett skyddande parasoll mot de heta solstrålarna. En bit från vägen ser vi ett litet nybygge, en Mullekoja. Christina berättar att många barn leker här. Hon vet själv hur roligt det kan vara att leka i naturen.

– Det man är rädd för är man inte rädd om, säger hon och fortsätter: Det handlar om människors okunskap om naturen i allmänhet, okunskap som ger rädsla och att barn inte alltid kan lära sig av sina föräldrar längre. Dagis och förskolor i Borgholm tar med barnen till Borga hage varje vecka.

DJUREN HÅLLER MARKERNA ÖPPNA

Bokarna står med raka stammar medan ekarna kämpar i deras skugga. I en bokstam har, som vi tror, ett och samma par ristat in sina initialer från 1984 till 2001.

Inlånad boskap betar i reservatet och håller strandängarna ner mot sundet öppna.

Tillåtet är det inte. Reservatsregler gäller!

Murgrönan suger sig upp för trädstammarna. Den har återhämtat sig efter de kalla vintrarna 1939–41 då bara den markslingrande murgrönan klarade sig.

Enligt skötselplanen ska all död ved sparas, men träd som fallit eller hotar att falla ner över stigar och vägar får tas bort men lämnas kvar inom området. Ris körs bort och bränns.

I början av reservattiden förbjöds slåtter och bete men återupptogs ganska snart igen.

– Jag har, som sagt, egna hästar och lånar in nötkreatur som betar i reservatet ner mot strandängarna och havet. De gör ett bra jobb med att hålla markerna öppna, säger Christina.

Vi passerar Bergdala där den styva lerjorden håller fukten, vilket är bra för syre-

ner, krolliljor och prästkragar i Christinas trädgård.

Nu är vi framme vid skogsbrynet. Där växer den fridlysta silvriolen, *Viola alba*.

– Den vill ha sol i ansiktet och lä bakom ryggen, berättar Christina medan hon letar i gräset efter violtecken. Bladverket är friskt grönt men blomningstiden förbi. Vissa år blommar violen redan i mars. Här i trakten har den sin enda förekomst i Norden.

I boken *Borgholms kungsgård – om naturen och människorna på en öländsk kungsgård* berättas om hur violen hamnade här; kanske var den en gång inplanterad i slottsträdgården. Johan III:s gemål Katarina Jagellonica kom ju från Polen, där silvriolen växer vilt – hade Johan kanske fört in den för hennes skull? En mindre romantisk förklaring vore att den helt en-

kelt följt med som ogräs när man planterat vinstockarna. De köptes på 1570-talet från Tyskland där silvriolen finns i landets södra delar.

ALMSJUKANS OFFER

Vi lyfter blicken från violbladen och ser bort mot Borgholms slott, som vilar på höjden. Vilken mäktig syn! Slottet brann år 1806. Statens fastighetsverk genomför sedan flera år ett omfattande restaureringsarbete på ruinen.

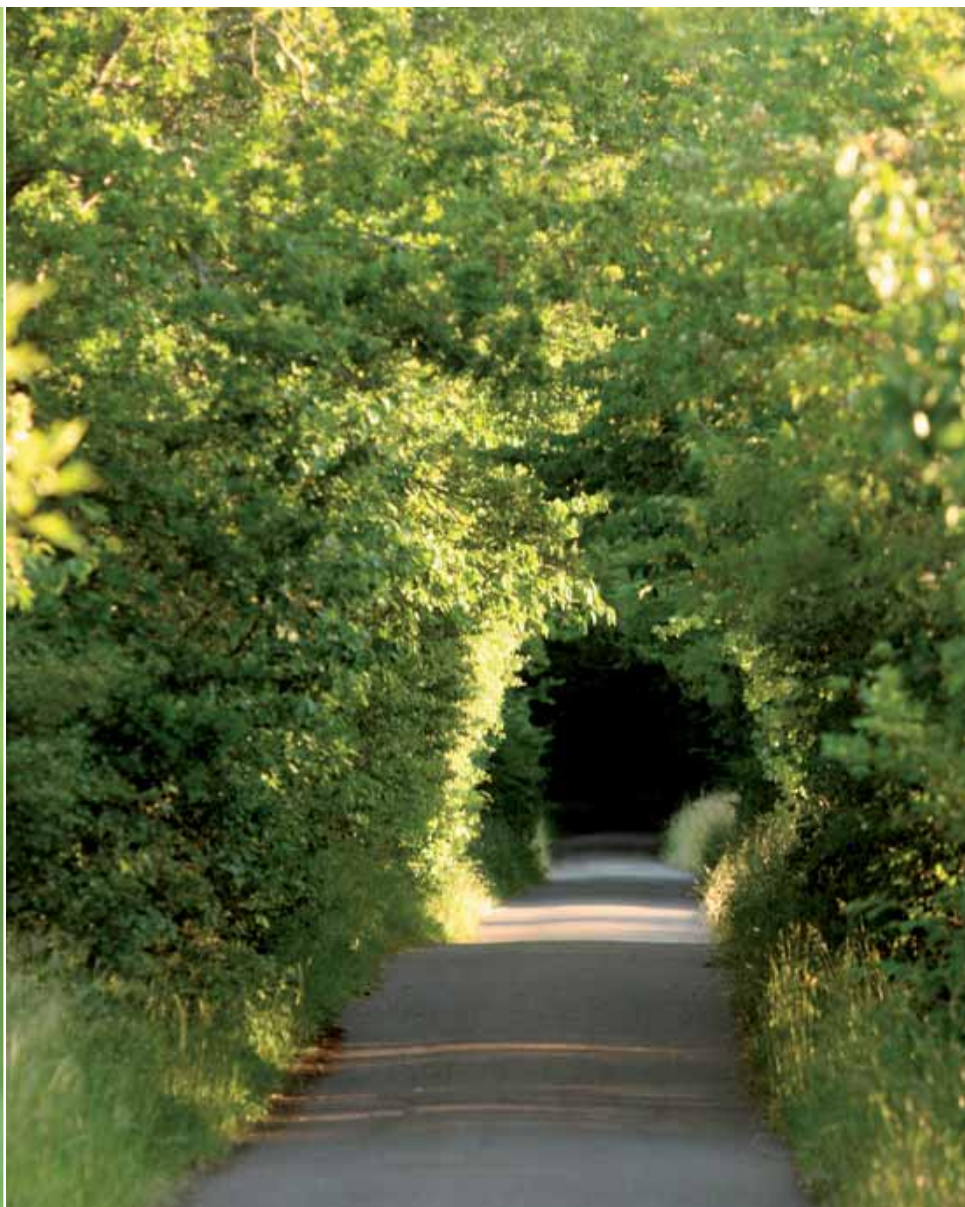
På slottsalvaret har SFV även låtit röja så att åsen vid Borgehage by är frilagd som förr. Rönjningsarbetet fortsätter i höst.

Nu ser där ut som det gjorde när vi var barn. Det är fint, har Christina hört de äldre Borgehagebönderna säga.

Vi fortsätter längs med foten av slottsbranten, som är täckt av välslipade ste-

Skogsnycklar.

Strandvägen löper här och där genom tunnlar i lövverket.

nar från den tid då inlandsisen drog sig tillbaka. Stentäcket består av kalksten och gråsten. Här växer skogsalm. Den är 100–250 år gammal. Kronorna hänger ut från branten. Så vackert! Men kanske inte så länge till, för några träd är drabbade av almsjukan. Det sörjer Christina. Inom sfv diskuteras hur man ska åtgärda almsjukan. Eva Grönwall, kulturarvsspecialist, svarar så här:

– Träden kommer successivt att dö och stå kvar med nakna kronor. Då området är ett naturreservat är det bara de träd som innebär en säkerhetsrisk som kommer att tas bort, alternativt fällas och få förmlutna på marken. Nu finns där lite andra trädarter också, så slänten kommer inte att bli utan träd. Det är viktigt att alternativ till almen gynnas så att jorden i den branta sluttningen hålls bunden av rotsys-

Christina under det gamla äppelträdet vid torpet Lugnet som hennes farfarsfar brukade.

tem. Det är en stor förlust att förlora ett så vackert skogsträd som almen men naturen kommer på sikt att hitta ersättare.

TROLLDRUVA I HELVETESBACKEN

Ek, lönn och hassel blandar sig in bland almarna. De får välbehövligt ljus och kan på sikt förändra brantens utseende. Flädern lockar till sig fåglar. Här finns också rikligt med krusbär. – Här bor skogsduvor. I ek- och hasselskogen bor ringduvor, upplyser Christina.

Vi följer nu en stig. På ena sidan finns branten och på den andra en kalkstensmur som förr inhägnade djurens betesmark. Muren var delvis raserad men restaurerades 1983. Grinden kallades Helvetesgrinden och backen upp mot slottsruinen Helvetesbacken. En grindstolpe i ek står fortfarande kvar.

Här växer trolldruva, sårläka och spansk körvel, den senare på rymmen från slottet. Platan och järnek kommer från Solliden. En illgul svavelticka har angripit en 150 år gammal skörpil, *Salix fragilis*.

– Skogsbingeln förekommer på våra 100-lappar tillsammans med Linné, säger Christina och vi böjer våra ryggar och kollar det friska, flikiga bladverket. Linné kom till Öland den 1 juni 1741, bland annat med uppdrag att söka växter till gagn för apotekarnas medicintillverkning. Sår-läkan var en sådan bra växt enligt honom.

KAFFETORPET

Nu beger vi oss till Kaffetorget, som ligger utanför reservatet. Vi är te- och kaffesugna! När vi satt oss ner vid ett bord frågar jag Christina Erlandsson vad som fascinerar henne mest med Borga hage. Efter en stund svarar hon:

– Skogen, stranden och havet. Närheten till alvaret, slottsruinen och Solliden. Här är nära till allt. Till Borgholm. Den omväxlande naturen gör väl att besökare återkommer år efter år. Många tycker att naturen är exotisk. När jag har varit iväg härifrån några dagar och kommer hem, då tänker jag: Oh, vad skönt att komma hem till skogen! Det gör mig ont när jag ser träden sjuka. De skänker oss sin skugga och skönhet, sin ved och sin frukt. Jag älskade att klättra i träd när jag var liten.

Kaffetorget ligger på Baltiska ishavs avlagringar. Tala om urtidsmark! Det var då, för cirka 11 000 år sedan, som Öland troligen reste sig ur havet.

Torpet kan man få kika in i. Det kallas även Slöjdartorpet då torparna som bodde här vid 1800-talets slut var skickliga slöjdare.

Christina berättar att Kaffetorget i slutet av 1800-talet blev ett omtyckt utflyktsmål för många Borgholmsfamiljer. De brukade träffas på sensommaren och äta spicken sill med färskpotatis. De tog med sig sill, matbröd, kaffebröd och kaffebönor, men potatisen grävdes upp från torpets land och kaffet kokades av torparhustrun. Kon lämnade grädde. Försäljningen av potatis och kaffe gav en extra slant till torparfamiljens försörjning. Senare övertogs kaffeserveringen av Ölands kulturminnesförening och nu sker den i Sollidens och kungaparets regi.

LUGNET

Vi reser oss och vandrar vidare. Stigen och trappan leder nerför Ancylusvallen. Christina har nyligen byggt nya räcken

till trappan och stått på stege för att rensa trädskronorna så att vandrare ska kunna gå raka utan att få grenar i ögonen. Parallellt finns en gång att ta istället för trappan. Stigen kontrolleras så den är jämn att gå på. Uppstickande stenar tas bort och nytt grus läggs på efterhand. Allt är Christinas jobb.

Intill stigen växer orkidéer, bland annat Sankt Pers nycklar. Trädgårdskaprifol och vildkaprifol klänger i buskar och träd.

Nu går vi på mark efter det salta Litorinahavet, som avlöste Ancylussjön. Mellan urtidsvallarna ligger Borga hages kärr.

Vi närmar oss torpet Lugnet. Nyligen raserade någon eller några de sista lämningarna. Christina säger sorgsen att hon är fast besluten att försöka bygga upp det igen.

– Boningshuset bestod av två byggnader utan dörr emellan. Det fanns istället två ytterdörrar att passera när man skulle gå från köket till kammaren. Två stugor hade flyttats hit och satts ihop, berättar hon.

Om sommaren slog Sofia upp sin vävstol på logen. Efter dagens slit vävde hon trasmattor och textilier för hemmets bruk.

Hon höll logdörren öppen för att få in sommarkvällens ljus. August hade skomakeri i en liten bod.

Fruktträden står kvar från deras tid, Astrakan och Borgherrar. Christina sköter ängen som sina förfäder. Under 150 år har den inte fått ett korn konstgödsel. Den är en hektar stor och artrik. Humleblomster, ängskavle, smörblomma, skogsnycklar, Jungfru Marie nycklar, nattviol, nävor... Efter en stund i detta blomsterparadis tar

vi oss vidare med försiktiga steg för att inte skada minsta blad.

EKELINTORPET

Stigen som vi nu går på breddades och grusades med AMS-medel 1968.

– Vi fortsätter att röja för att hålla bredden och få högt i tak. Men en del sträckor är medvetet gjorda som tunnlar där lövträdens kronor bildar tak, säger Christina.

Ekarna här är 200–300 år och yngre. Vid mitten av 1700-talet fanns inte mycket skog här, bara några enstaka ekar som gav ollon till svinen och ved till kungsgården. Vintertid for man med slädar över Kalmarsunds is och köpte ved i Småland, berättar Christina.

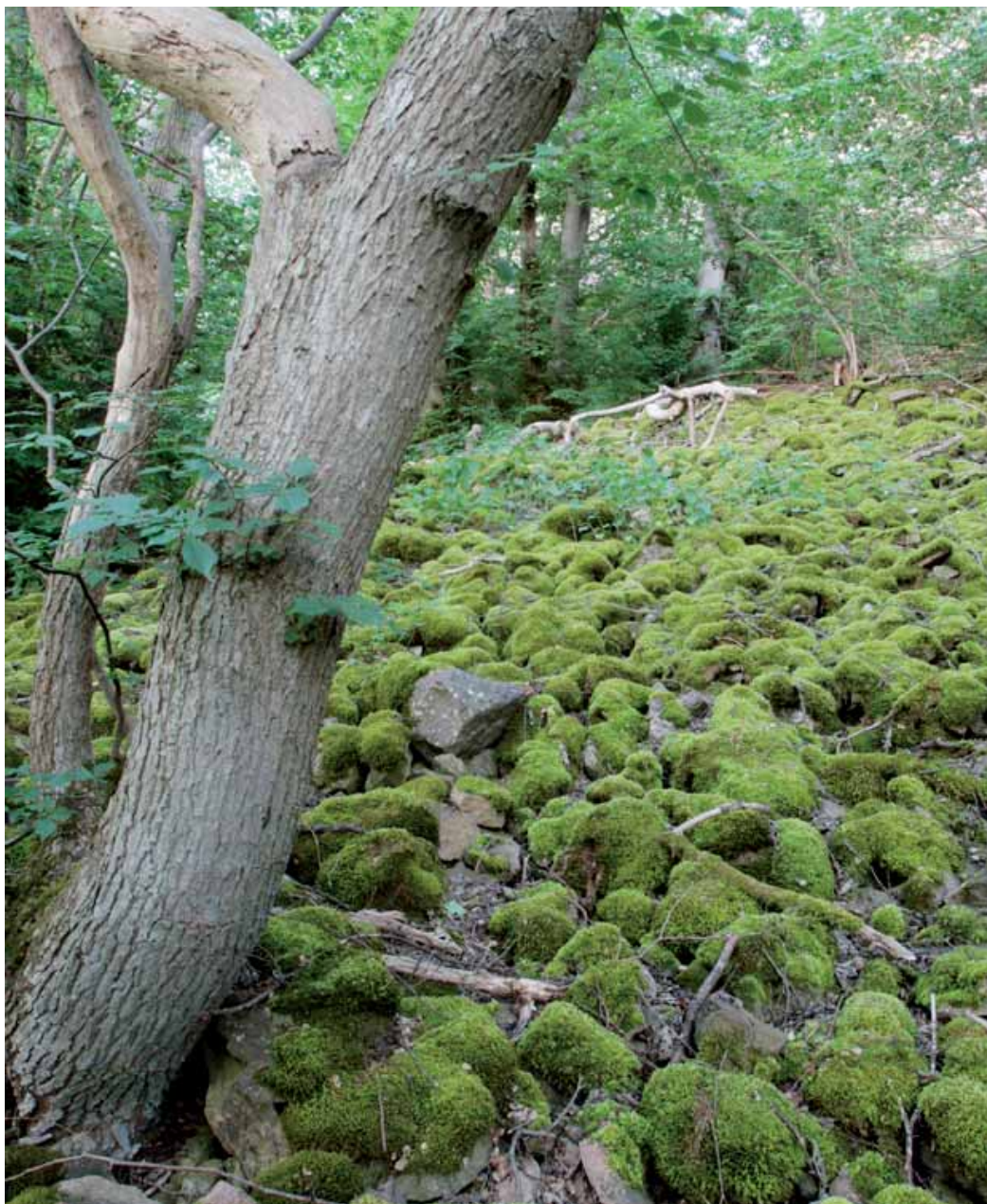
Ek planterades på flera platser på Öland, bland annat vid Borgholms kungsgård, för flottans behov.

Vi passerar ännu en torprest, Ekelintorpet. Torparen var skräddare. Han hade ingen brunn utan en stenskodd källa i skogen. Här fanns körsbär, plommon, äpplen och päron. Några fruktträdsrester återstår. Vildapeln blommar med rosa blommor. Härifrån ser vi Sollidens inhägnad.

Nu når vi strandområdet. Här växer benved, hagtorn, grävvide, vass och hundkåx. En vinterklematis klänger upp i en ensam ek. Vassen och grävidet kunde ha brett ut sig om inte Christina och hennes son varit mycket flitiga med att röja med lie och röjsåg. Ett hårt jobb. Christina skapar landskapsbilder med sin lie. Apropå naturvården säger hon: Det ska inte se ut som du har röjt. Det ska se ut som om det alltid sett ut så här, lärde mig kronojägaren Sven Lundgren. Tofsvipan kom igen

I bombkratrarna finns fortfarande ingen växtlighet, trots att det gått 66 år sedan bomberna fälldes och exploderade.

Slutningen upp mot slottsruinen är brant och svårframkomlig.

Luddtåtel.

och häckar sedan år 2002 då vi började slå strandängen och tog bort vassen. I år har vi också haft ett 30-tal grägäss på besök.

Från vassområdet ser vi ut mot Kalmarsund och en ridå av alar. Vi går ett stycke på Strandvägen men viker strax av och tar in på stigen till Sjöslätten med Fyrudden och Fyrträdgården.

Stranden är stenig men ett bra badställe, för de få som hittar hit!

KRIG OCH BOMBER

Vi lämnar denna idyll för att istället hamna vid ett otrevligt minne, en bombkrater från andra världskrigets dramatik. Borga hage var inte förskonad.

Vi står vid kratern medan Christina berättar. Ett bombplan från främmande land

kom in över Öland vid midnatt den 24 juli 1942. Borgholms slott var troligen målet men bomberna fälldes i Borga hage, inte långt från Bergdala.

I Borgholm hade det varit dans på Badrestaurangen vid hamnen. Staden var inte mörklagd. Folk hade börjat bege sig hemåt i sommarnatten. Då kom ett plan in över skogen och det smällde till. Himlen lystes upp som av eld.

– Åtta sprängbomber fälldes totalt. Alla missade slottet, Bergdala och fyren. Folk var förstås rädda. Hela vårt hus lyfte men ingen kom till fysisk skada. Hemvärnet och militärledningen var här inom en timme och spärrade av området, berättar Christina.

Ingenting växer i kratern ännu efter 66

år. Men runtomkring lever Borga hage.

Vi ser ut över Kalmarsund igen medan Christina talar om Slakvägen, som gick mellan havet och kungsgården, och det slitsamma och tunga arbete som utfördes där. Man körde till stranden med ox och vagn för att hämta slak, det vill säga tång till kompost som gav ett gödseltillskott. Så fick vägen sitt namn.

Efter många timmars vandring i Borga hage är det dags att tacka Christina Erlandsson för guidningen. Jag återvänder till fastlandet – en stor naturupplevelse rikare. **KV**